

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 347.477

ПРИНЦИПИ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Бабич І.Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»

В статті розглядається зв'язок загального принципу цивільного права – принципу справедливості та принципу зобов'язального права – принципу належного виконання зобов'язань. Аналізується зв'язок принципу належного виконання із межами здійснення цивільних прав та засобами забезпечення зобов'язань. Для усунення негативних наслідків невиконання та неналежного виконання зобов'язань передбачається цивільно-правова відповідальність, яка є різновидом юридичної відповідальності. Відповідно до засад добросовісності, розумності і справедливості сторони можуть передбачати необмежений перелік засобів виконання взаємних зобов'язань.

Ключові слова: принцип справедливості, справедливість, принципи належного виконання зобов'язань, зобов'язання.

Відповідно до мети укладених угод а також зобов'язань цивільного права взагалі, права та обов'язки сторін мають виконуватись.

Постановка проблеми. Відповідно до нового Цивільного кодексу України законодавець не дає легального визначення належного виконання, тому, відповідно потребує визначення що саме забезпечує виконання зобов'язання. Проблема полягає в визначенні зв'язку із належним виконанням, принципами та виконанням зобов'язання.

Не визначені раніше питання. У зв'язку із змінами у законодавстві, зміни у структурі нового цивільного законодавства існує неузгодженість та недостатня ясність у розумінні узгодженості основних інститутів і понять. Для обраної теми існує потреба у з'ясуванні узгодженості між поняттями припинення зобов'язання, виконання зобов'язання, відмова від зобов'язання та належним чином виконання зобов'язання. По-перше, закон встановлює, що припинення зобов'язання спричиняє не будь-яке виконання, а відповідно до ст. 598 ЦК України, виконане належним чином. Неналежне виконання не припиняє зобов'язання, можливе у разі неналежного виконання щодо правочинів настання наступних наслідків: розірвання правочину, зміна правочину або його припинення. Таким чином законом встановлений вичерпний перелік способів, за якими крім належного виконання можна вважати зобов'язання виконаним.

У всіх інших випадках зобов'язання або доповнюється зобов'язанням відшкодувати збитки і (чи) сплатити неустойку та іншими зобов'язаннями, які виникають внаслідок порушення зобов'язання. Саме тому особливе значення мають загальні засади виконання цивільних зобов'язань, які набувають форми їхніх принципів [1, с. 432].

До того ж новим цивільним кодексом України дещо було змінено термінологію щодо односторонньої зміни та відмови від зобов'язання, було замінено застосований раніше термін «договір» на поняття «зобов'язання» [2, с. 17]. Така новація є принципово важливою, вона підкреслює що відповідно до ст. 509 ЦК України зобов'язальні

правовідносини можуть виникнути не тільки із договорів, але і із інших підстав, правочинів, а також із вчинення шкоди.

Враховавши вищевикладене щодо належного виконання зобов'язань, а також основоположний принцип договору – свободи договору, який визначає можливість для сторін самостійно, на свій розсуд визначати правила своєї поведінки, необхідно зазначити, що така свобода у регулюванні поведінки сторін все ж таки існує у певних межах.

Мета статті. В даній статті розглядається зв'язок системоутворюючого загального принципу цивільного права – принципу справедливості та принципу зобов'язального права – принципу належного виконання зобов'язань. Актуальність такої теми обумовлено тим, що принцип справедливості вперше був закріплений у Цивільному кодексі України як загальні засади, а також був закріплений у загальних положеннях у зобов'язаннях, що підкреслює необхідність його врахування саме у зобов'язальних правовідносинах. Метою даної статті є визначення ролі і місця принципу справедливості у належному виконанні зобов'язання.

Аналіз публікацій. Враховуючи, що зміни у цивільному законодавстві відбулися відносно недавно та вузьконаправленість теми, тема досліджувалась на загальнотеоретичних дослідженнях цивільного права. Окремі сторони й аспекти справедливості та права були предметом наукових пошуків С.С. Алексєєва, З.А. Бербешкіної, О.Б. Венгерова, М.М. Вопленка, К.С. Гаджієва, Л.Г. Грінберга, Г.І. Григор'єва, О.І. Екімова, Д.О. Керімова, В.Н. Кудрявцева, В.С. Нерсесянца, Р.З. Лівшица, О.О. Лукашевої, Г.В. Мальцева, О.В. Сурілова, Р.О. Халфіної, С.Л. Явичка та інших вчених.

Питання припинення та розірвання зобов'язання розглядалось на підставі досліджень В. Коссака, С. Лепеха та ін.

Основний матеріал. Свобода договору як принцип цивільного законодавства знаходить свій вираз передусім у ст. 627 Цивільного кодексу України. Межами здійснення суб'єктивних прав визначаються межі свободи договору. Волевиявлення учасників договору мають складатися

вільно, без жодного тиску з боку контрагента або інших осіб і відповідати їхній внутрішній волі. Але обов'язок певних суб'єктів укласти договір може випливати з актів державних органів, зокрема з державного замовлення або з добровільно прийнятого стороною зобов'язання, наприклад з попереднього договору. Також свобода договору проявляється у можливості вільного вибору контрагента у договірних правовідносинах. Але також законом встановлені певні обмеження щодо участі у правовідносинах певних осіб, щодо публічних договорів, то законом також передбачена обов'язковість укладення цього договору у разі звернення про це. Щодо форми договору законом передбачені обмеження для деяких договорів свобода обрати будь-яку форму договору.

По-друге, узгоджені вимоги сторін визначаються в умовах договору. Зміст договору відповідно до ст. 628 ЦК України становлять умови, визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до актів цивільного законодавства. І невідповідність вимог, які складають зміст договору може визначити як його дійсність так і його недійсність.

Відповідно до статті 629 ЦК України всі умови договору є істотними, звичайні та випадкові – з моменту його укладання стають однаково обов'язковими для виконання сторонами. У цьому полягає сенс цивільно-правового договору як правової форми узгодження волі сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення цивільних прав і обов'язків. Загальні вимоги щодо виконання зобов'язань, зокрема тих, що виникають з договорів, встановлені главою 48 ЦК України. Невиконання або неналежне виконання сторонами договору своїх обов'язків тягне наслідки, передбачені главою 51 ЦК України. Відмова від договору можлива лише у випадках, передбачених самим договором або законом [3, с. 446].

Межею вільного визначення умов договору є вимоги закону щодо обов'язковості додержання його приписів та заборони їх порушення. Відповідно до ст. 215 ЦК України недійсною визнається угода, під час якої не додержано вимог закону [4, с. 170].

Як вже було зазначено, у разі неналежного виконання договору одним із наслідків є його розірвання.

Договір може бути розірваний у суді на вимогу однієї із сторін. При цьому розірвання розглядається як дострокове припинення договірних зобов'язань. Оскільки одностороння відмова від виконання зобов'язання не допускається, розірвання договору може здійснюватись лише з підстав, передбачених законом або договором [5, с. 145].

Відмова від договору згідно із ч. 2 ст. 214 ЦК України допускається за взаємною згодою сторін а також у випадках, передбачених законом, також відповідно до ст. 651 ЦК України можлива відмова і на інших випадках. Зокрема у самому договорі можуть бути передбачені підстави, за яких договір може бути припинений і в односторонньому випадку за ініціативою однієї із сторін. Процедурною гарантією є відмовою від правочину є вимога вчинення відмови від правочину у такій самій формі, в якій було вчинено правочин. На матеріальні гарантії цивільних

прав учасників відносин, пов'язаних з відмовою від право чину, вказує ч. 4 ст. 214 ЦК України, яка передбачає, що правові наслідки відмови від договору (це має місце, зазвичай, у випадках припинення договору за взаємною згодою). У деяких випадках наслідки відмови визначаються безпосередньо у законі. Це, передусім, має місце при відмові від одностороннього правочину, а також у випадках, коли у договорі, що припиняється (розвивається), немає вказівки на наслідки його припинення.

Законом передбачається можливість розірвання договору однією із сторін. Відповідно до ст. 651 ЦК України основним способом розірвання (зміни) договору є його розірвання або заміна за згодою сторін.

ЦК України передбачає окремі способи, за допомогою яких сторони за згодою між собою можуть змінити або розірвати договір. Наприклад шляхом новації (ст. 604 ЦК України), наданням замість виконання відступного (ст. 600 ЦК України).

Змінити або розірвати договір, якщо згода сторін про це не досягнута, можна на вимогу зацікавленої сторони лише у судовому порядку і лише при наявності певних підстав. Таким підставами ж істотне порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом.

Істотним визнається таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої ним шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладанні договору. За загальним правилом, встановленим ст. 653 ЦК України у разі зміни (розірвання) договору сторони не мають правила вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом. П. 5 цієї статті вказує – якщо договір змінений або розірваний у зв'язку з істотним порушенням договору однієї із сторін, друга сторона може вимагати відшкодування завданих збитків, завданих зміною або розірванням договору. Найбільш поширеним варіантом застосування інституту розірвання договору є одностороння відмова від зобов'язання. Засади такої відмови визначені статтями 525 та 615 ЦК України.

Оскільки згідно зі ст. 651 ЦК України розірвання допускається і за взаємною згодою сторін, то немає жодних об'єктивних факторів для функціонування одночасно інститутів розірвання договору за взаємною згодою (п. 1 ст. 651) та відмови від договору за взаємною згодою (п. 2 ст. 214). Фактично відмова від договору за взаємною згодою є тим самим розірванням. До того ж, незрозумілим є сенс відмови від договору, умови якого повністю виконані сторонами (п. 2 ст. 214 ЦК України). Щодо відмови особи від вчиненого одностороннього право чину, передбаченої цією ж статтею, то така відмова завжди буде односторонньою. Проаналізувавши зазначені положення, можна зробити висновок, що в законодавстві доцільним є існування лише інституту односторонньої відмови від договору (зобов'язання). Підставою для такої дії можуть бути не лише порушення зобов'язання контрагентом, але й інші обставини, визначені в законі або в договорі [6, с. 203].

Таким чином, у разі односторонньої відмови від зобов'язання або розірвання зобов'язання настають наслідки передбачені статтею 653 Цивільного кодексу України. Такими наслідками буде відшкодування шкоди лише при істотному порушенні умов договору однією із сторін, коли одна із сторін значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору. Таке положення можна розуміти так, що у разі односторонньої відмови або розірвання договору сторона може розраховувати лише на відшкодування збитків, при чому, тільки в тому разі якщо збитки були істотними. Якщо ж збитки не були істотними сторони не мають права вимагати повернення того, що було виконане ними за зобов'язанням до моменту зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором або законом (п. 4 ст. 653 ЦК України).

Відповідно, можна дійти висновку, що у разі порушення умов договору, які суд не визнає істотними постраждала сторона позбавляється захисту своїх прав.

Відповідно до вимоги справедливості, з метою попередження негативних наслідків, які можуть настати у зв'язку із невиконанням зобов'язання боржником, воно має бути виконане належним чином, одним із засобів вказаних в главі 48 ЦКУ.

Для забезпечення належного виконання зобов'язань законодавцем передбачена система засобів. Систему засобів, які слугують для забезпечення виконання зобов'язань можна розглядати в найширшому розумінні – як загальну правову можливість забезпечити інтереси кредитора, в класичному розумінні – як передбачені законом способи забезпечення виконання зобов'язань, і як можливість надати умовами договору кредитору більшу впевненість у виконанні зобов'язання [7, с. 100].

Перед сторонами договору дуже часто стоїть усвідомлення необхідності певними засобами забезпечити виконання договору.

Загальні умови забезпечення виконання зобов'язання встановлені ст. 548 ЦК.

Для розвитку цивільного обороту від його учасників вимагається належне виконання їх обов'язків. При порушенні цих обов'язків зазнає шкоди перш за все кредитор, а відповідно порушується система цивільного обороту, через що вона не досягає своєї мети і страждає суспільство в цілому.

Для усунення негативних наслідків невиконання та неналежного виконання зобов'язань передбачається цивільно-правова відповідальність, яка є різновидом юридичної відповідальності.

Висновки і пропозиції. Таким чином можна зробити такі висновки: принцип справедливості визначає наступні умови поведінки: 1) відповідність поведінки уповноваженої особи умовам договору (якщо він був) або актів цивільного законодавства; 2) врахування публічного інтересу і моральних засад суспільства; 3) відсутності зловживання правом.

Недодержання принципу справедливості може тягнути за собою негативні наслідки в разі порушення цих вимог у вигляді юридичної відповідальності. Для належного функціонування цивільного обороту виконання принципу справедливості забезпечується відповідними засобами. Найбільшої актуальності принцип справедливості набуває у відносинах, в яких сторони самостійно визначають правила поведінки. Тому принцип справедливості був також закріплений у ст. 509 ЦК України п. 3. Відповідно до засад добросовісності, розумності і справедливості сторони можуть передбачати необмежений перелік засобів виконання взаємних зобов'язань.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України: Коментар. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. – С. 432.
2. Пасічник Наталя. Новація інституту односторонньої відмови від зобов'язання та односторонньої зміни його умов // Юстиніан. – К.: Юрист. – С. 16-18.
3. Цивільний кодекс України: Коментар. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2003. – 855 с.
4. Цікало В. Свобода укладання договору // Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична. – 1999. Вип. 34. – С. 169-172.
5. Коссак В. Розірвання, зміна і припинення договорів // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріалі VIII регіональної науково-практичної конференції. Секція Цивілістичних наук. – 2002. – С. 144-147.
6. Лепех С. Підстави, порядок та правові наслідки відмови від договору // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 1999. – С. 200-204.
7. Мацапура проблеми ефективності застосування способів забезпечення виконання зобов'язань і забезпечувальних засобів // Актуальні проблеми держави і права. – 2003. – С. 99-103.

Бабич И.Г.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ПРИНЦИПЫ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИСПОЛНЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Аннотация

В статье рассматривается связь общего принципа гражданского права – принципа справедливости и принципа обязательственного права – принципа надлежащего исполнения обязательств. Анализируется связь принципа надлежащего исполнения с границами осуществления гражданских прав и способами обеспечения обязательств. Для устранения негативных последствий невыполнения и ненадлежащего исполнения обязательств предусматривается гражданско-правовая ответственность, которая является разновидностью юридической ответственности. В соответствии с принципами добросовестности, разумности и справедливости стороны могут предусмотреть неограниченный перечень средств выполнения взаимных обязательств.

Ключевые слова: принцип справедливости, справедливость, принципы надлежащее исполнение обязательств, обязательства.

Babich I.G.

National University «Odessa Law Academy»

PRINCIPLES AND ENFORCEMENT OF FULFILLMENT OF OBLIGATIONS

Summary

The article is devoted to determination of principle of justice in proper fulfillment of the obligations. In article was analyzed connection of of principle of proper fulfillment of the obligation with the border of realization of civil rights and the ways of security of fulfillment of the obligations. In order to eliminate the negative consequences of non-fulfillment and improper fulfillment of obligations, civil liability is stipulated, which is a form of legal liability. In accordance with the principles of good faith, reasonableness and justice the parties of obligation can provide an unlimited list of means of fulfilling mutual obligations.

Keywords: principle of justice, justice, principle, proper fulfillment of the obligation, obligations.